

Ålderdomligt psalmspråk

I

”Visst är det underbart med psalmer på märgfull gammalsvenska! Men den svenska psalmboken är nu inte och kan aldrig få vara en läsebok i svensk poesihistoria. Den skall ge fromhetslivet av idag och nutidens gudstjänstförsamling uttryck för evangelium på ett språk som genast är begripligt.” (s 64). Orden är Rune Pär Olofssons i debattskriften *Ny psalmbok* (Sthlm 1958), där åtskilliga föräldrade drag, språkliga och innehållsliga, i 1937 års psalmbok dras fram för att kraftigt fördomas.

Det finns säkerligen ännu fler språkdrag i 1937 års psalmbok än dem Rune Pär Olofsson nämner som skulle kunna bli föremål för kritisk granskning. Denna artikel som behandlar endast en speciell konstruktion kan måhända förefalla alltför detaljinriktad, men häremot kan invändas att den undersökta detaljen ganska bra fungerar som ett slags mätare av var 1937 års psalmer skall placeras in på en skala där anslutning till äldre stilideal är den ena polen och anpassning till modernt språk den andra. Det gäller den speciella artikelkonstruktion som möter *tex* i den kända Wallin-psalmen:¹

Den blida vår är inne,
och nytt blir jordens hopp.

(Ps 471: 1)²

¹ Alla kursiveringar av (bestämd artikel +) attribut + substantiv i citaten är artikelförfattarens.

I modernt språk, åtminstone om det gällde skriven prosa eller talat språk, hade man antingen satt ut den bestämda slutartikeln, så att *den blida vår* i stället hade fått formen *den blida våren* eller hade man använt formen *blida våren*, där den framförställda artikeln saknas.

Hur skall man se på en sådan konstruktion i psalmboken som inte har något stöd i nutida språk? Bidrar den till att göra psalmen svårförståelig? Är den endast en gammal sliten schablon eller har den ett stilistiskt värde? Markerar den en skiljelinje mellan profan och andlig dikt? Bör den rensas ut ur vår psalmbok? Har den någon plats i den psalm och andliga visa som tillkommit efter 1937? Detta är några av de frågor man kan ställa, och denna artikel skall försöka att ge ett svar åtminstone på en del av dem. I de fall då inget svar kan ges, kan resonemanget förhoppningsvis ge impulser till vidare diskussion.

Stommen i denna undersökning utgörs av en redogörelse för hur konstruktionen utan slutartikel används i psalmboken 1937. Denna redogörelse kan knappast presenteras utan en inledande kortfattad historisk översikt över förekomsten av konstruktionen, som i det följande kallas typen *det vida hav*. Det har ovan antytts att denna uttryckstyp saknas i vår tids prosa. Också i nyare poesi är den praktiskt taget för-

² Hänvisningar till psalmnummer avser 1937 års psalmbok, såvida inget annat anges.

svunnen. I äldre tid har dock förhållandet varit ett annat. Medeltidslagarna och prosaskrifter från så pass sen tid som 1600- och 1700-talet erbjuder en del exempel på typen *det vida hav*. Dessa belägg kan dock lämnas utan beaktande i det följande. Sin ojämförligt mest blomstrande tillvaro för nämligen konstruktionen i poesin, vilket säkerligen till stor del beror på rimmets och meterns krav, och det är också som poesikonstruktion den här skall behandlas. Vanligast är den i medeltidsballaden och i vår äldsta psalmdiktning, men den förekommer dessutom rikligt i de flesta poetiska arbeten fram till ca 1850. Mycket frekvent är den i Tegnér's och Geijers dikter. Av andra senare skalder som använt konstruktionen i tämligen hög grad kan nämnas Rydberg, Karlfeldt, Ekelund, Dan Andersson och Birger Sjöberg.³ Av det sagda framgår åtminstone indirekt att typen *det vida hav* får vidkännas en kraftig minskning i poesin från 1500-talet och fram till våra dagar. Detta är kombinerat med en motsvarande ökning i användningen av den typ där både framförställd och efterställd artikel är utsatt (i det följande kallad typen *det höga trädet*). Den tredje aktuella konstruktionstypen, *gamle mannen*, visar mindre fluktuationer från tid till annan än de två andra typerna.

För att få ett mått på hur pass vanlig typen *det vida hav* är, jämför jag antalet belägg på denna typ med antalet belägg på konstruktionerna *det höga trädet* och

³ En utförlig undersökning av förekomsten av typen *det vida hav* presenteras i min doktorsavhandling "Studier över bestämdhet i attributförsedda nominalfraser. Uttryckstyperna "det vida hav", "vida havet" osv" i svensk poesi 1500—1940". Lund 1972 (citeras Haskå 1972).

gamle mannen.⁴ Genom att ange andelarna för resp typer i procent får man jämförbara resultat även vid olikstora material.

Den ovan nämnda minskningen i användning av typen *det vida hav* i svensk poesi kan belysas med några på detta sätt uträknade siffror. I 1500- och 1600-talens visböcker samt i den tidiga 1500-talspsalmen upptar konstruktionen ca 80 %. Hos diktare från 1600-talet växlar procenttalen från ca 75 till 40.⁵ Flertalet undersökta diktare från 1700-talets andra hälft ligger omkring 40 %.⁶ En grupp 1800-talsdiktare (Franzén, Geijer, Tegnér, Atterbom, Topelius, Rydberg) visar procenttal mellan 30 och 40, medan en annan grupp (Wallin, Böttiger, Malmström, Sturzen-Becker, Snoilsky) ligger något därunder och en tredje grupp (Stagnelius, Runeberg) ligger mellan 0 och 5 %. Av 13 undersökta 1900-talspoeter befinner sig fyra över 30 %, två omkring 15 % och resten under 10 %.⁷

Hurudant är då förhållandet i 1937 års psalmbok? Om man betraktar boken som

⁴ Två större grupper av uttryck ingår inte i undersökningen: A. Uttryck som bestäms av en följande relativsats. (Exempel: "den goda säd, som är ditt helga ord", "denna är den stora dagen, som oss Kristus haver gjort".) B. Uttryck innehållande en superlativ som bestämning. (Exempel: *den djupsta själanöd, högsta nöden*.) — Utförligare redogörelse för excerperingsprinciperna finns i Haskå 1972 s 18 ff.

⁵ Undersökta är Wivallius, Stiernhielm, Skogekär Bergbo, Lucidor, Columbus, Dahlstierna.

⁶ Undersökta är Creutz, Gyllenborg, Bellman, Kellgren, Leopold, Lidner, Thorild, Franzén.

⁷ Undersökta är Ekelund, Bo Bergman, Löwenhjelms, Dan Andersson, Lagerkvist, Birger Sjöberg, Gullberg, Harry Martinson, Ekelöf. Se närmare Haskå 1972, särskilt s 41, 43.

helhet finner man följande proportioner mellan typerna *det vida hav* (= A), *det höga trädet* (= B) och *gamle mannen* (= C):

A		B		C	
antal	%	antal	%	antal	%
108	32	140	42	85	26

Det kan nämnas att typen *det vida hav* i psalmboken 1695 har en andel på 69 %.⁸ I jämförelse därmed är det alltså ett avsevärt moderniserat artikelbruk man möter 1937. Å andra sidan finner man vid jämförelse med de siffror som presenterats ovan att psalmboken knappast följer 1900-talets profana poesi utan att den närmast ansluter till den artikeltradition som de mest arkaiserande 1800-talsdiktarna representerar.

Det faktum att en stor mängd psalmer i psalmboken 1937 övertagits från äldre psalmböcker bör vara av intresse i sammanhanget. Genom att låta psalmboken 1937 bli som Rune Pär Olofsson säger "en läsebok i svensk poesihistoria" kan man få åtminstone en del av förklaringen till att artikelkonstruktionen *det vida hav* har den utbredning den har. En kronologisk skiktning är därvid nödvändig liksom en indelning av psalmerna efter författare. Om psalmerna återfinns i originalversion i 1937 års psalmbok eller om de bearbetats är vidare en relevant fråga.⁹

⁸ Undersökta är nr 1—150, 201—300.

⁹ I Hymnologiske meddelelser nr 6 (1972) presenterar G. Gellerstam projektet Motiv och struktur i 1937 års psalmbok i en uppsats med titeln Psalm och språklig databehandling. Där framhålls att författarangivelserna i psalmboken inte är tillförlitliga. Jag har dock för detta ar-

Den första stora grupp av belägg jag urskiljer omfattar alla dem som övertagits från 1819 års psalmbok. De tre jämförda konstruktionerna fördelar sig där på följande sätt:

I. Belägg som övertagits från 1819 års psalmbok

A		B		C	
antal	%	antal	%	antal	%
69	31	96	44	55	25

Denna huvudgrupp kan i sin tur indelas i undergrupper: A. belägg som återfinns redan i 1695 års psalmbok, B. belägg som tillkommit vid bearbetning av psalmer skrivna före 1700, C. belägg som återfinns i bearbetningar av 1700- och 1800-talspsalmer och D. belägg som står i originalpsalmer 1819.

De olika artikelkonstruktionerna har följande proportioner i den första av dessa undergrupper:

I A. Belägg som ingår redan 1695¹⁰

A		B		C	
antal	%	antal	%	antal	%
22	51	10	23	11	26

Typen *det vida hav* utgör här en väsentlig del av samtliga undersökta substantivuttryck, dock inte alls så väsentlig som i psalmboken 1695, där den som tidigare

betes vidkommande inte ansett det nödvändigt att försöka komplettera eller korrigera psalmbokens uppgifter på denna punkt utom i något enstaka fall (se vidare i det följande).

¹⁰ Smärre ändringar i ordval har i detta sammanhang negligerats.

nämnts utgör 69 %. Anledningen till denna skillnad kan antingen ligga i att fler uttryck av typen *det vida hav* än av de två andra typerna rensats ut ur 1600-talspsalmerna 1819 eller i att psalmer innehållande typen *det vida hav* av en slump i större utsträckning fått utgå än psalmer innehållande typerna *det höga trädet* och *gamle mannen*. Detta sistnämnda antagande förefaller mig troligast, eftersom ingen antydning till motvilja mot konstruktionen utan slutartikel för övrigt kan skönjas (se vidare i det följande).¹¹

Några belägg ur denna grupp:

*Det gamla år framgånget är,
nytt kommer nu i stället här.*

(Ps 465: 1; Svedberg)

*De fagra blomsterängar
och åkerns ädla säd,
de rika örtesängar
och lundens gröna träd,*

(Ps 474: 2)

12 av de 22 beläggen av typ *det vida hav* står i psalmer som anges vara reviderade, i de flesta fallen av Wallin. Han (och i viss mån också andra bearbetare) har alltså inte funnit anledning att ersätta konstruktionen utan slutartikel med någon annan. Som exempel kan anföras Wallins utformning av en strof i Spegels psalm "Lofwat ware Herren":

*Dig som väldig skickar
från din konungsstol
längre dina blickar
än den klara sol,*

(Ps 10:4)

¹¹ Jfr också Haskå 1972 s 76 där vissa olikheter inom 1695 års psalmbok påpekas.

Jfr Spegel:

*Tu som mächtig råder
På tin Konungs stool;
Och fast längre skådar
Än then klara Sool:*

(1695 ps 303: 3)¹²

Det kan i detta sammanhang vara värt att något dröja vid hur Wallin i andra fall behandlar uttryck av typen *det vida hav* vid omarbetning av äldre psalmer.¹³ I psalmboken 1937 ingår ca 85 1500- och 1600-talspsalmer som uppges vara bearbetade av Wallin. En jämförelse mellan 1695 års version och Wallins utformning i 70 av dessa psalmer visar att Wallin i många fall gjort ändringar så att kon-

struktionen *det vida hav* tagits bort. Av 19 sådana uttryck i de äldre psalmerna har han bibehållit 8.¹⁴ I 11 fall har han således förändrat texten.¹⁵ I ett par av

¹² Psalmerna ur 1695 års psalmbok citeras ur en utgåva tryckt i Stockholm 1701.

¹³ Vid institutionen för nordiska språk i Lund har en (opublicerad) undersökning med titeln "J. O. Wallins omarbetningar av äldre psalmer i 1695 års psalmbok" gjorts av fil mag Lars-Johan Ekerot. Främst behandlas där den metrisk revisionen och vissa strukturella förändringar betraktade ur stilistisk synvinkel.

¹⁴ Dessa 8 belägg ingår i gruppen I A ovan.

¹⁵ Här avses endast förändringar som med stor säkerhet kan tillskrivas Wallin. Ingrepp av andra bearbetare beaktas inte. Bestämningen av vem som skall anses vara författare till de enskilda beläggen har gjorts med hjälp av J. W. Beckmans arbete *Försök till Svensk Psalmhistoria* (Sthlm 1845—72). — De 11 fallen inkluderar inte uttryck av typen *det vida hav* som står i strofer som Wallin uteslutit. Inte heller ingår uttrycket *den hel(i)ge Ande(e)*, som Wallin tämligen konsekvent ersätter med andra formuleringar.

dessa fall verkar det som om ändringen är riktad mot just uttryckstypen *det vida hav*. Raden

Then swaga troo nåhr ock godt sluth.
(1695 ps 247: 6)

ändrar Wallin till

Den svaga tron når ock gott slut.
(Ps 361: 6)

Från metrisk synpunkt är det här likgiltigt om slutartikeln sätts ut eller inte. I det andra exemplet har ett tämligen betydelselöst adverb bytts mot bestämd slutartikel hos substantivet:

Thet förra åhr nu slutit är/
(1695 ps 137: 1)

lyder efter Wallins bearbetning

The förra åhr nu slutit är/
(Ps 466: 1)

Ett tredje exempel skall anföras, där ändringen dock inte fullt lika klart syftar endast till utmönstring av konstruktionen *det vida hav*:

Ty hans lekamen wäsentlig/
så ock hans blodh ju wisserlig/
Vndfå wij widh *thet helgha bord*/
som han haar låfwat i sin' ord.
(1695 ps 16: 4)

Efter Wallins ändring:

Ty hans lekamen, helig, sann,
så ock hans blod, som för oss rann,
vi undfå vid hans helga bord,
som han har lovat i sitt ord.
(Ps 190: 4)

Här har Wallin kanske velat undvika formuleringen *det helga bord* på grund av att den medför risk för att man felaktigt tolkar satsen *som han har lovat i sitt ord* som en relativsats. I detta fall har också typen *det vida hav* kunnat tas bort med ett mycket enkelt grepp: den framförställda artikeln har bytts ut mot ett possessivt pronomen (jfr i det följande om andra Wallin-ändringar och om Lina Sandells psalmer).

När Wallin i de övriga fallen tar bort uttryck av typen *det vida hav* har det troligen funnits andra motiv för revision av den äldre texten. Det kan exempelvis vara önskan att förändra innehållet som spelat in. Förmodligen gäller det följande strof, som i 1695 års psalmbok lyder:

Nu är kommen vår Påska-frögd/
Wij lofwom Christ i himmels högd;
Af reno hierta siungom frij/
Gångne *thet röda haaf* förbij.
(1695 ps 162: 1)

Hos Wallin har strofen följande utseende:

Nu kommen är vår påskafröjd:
Pris, Jesu, dig i himmelshöjd!
Ur gravens djup befrias vi,
när själv därur du framgår fri.
(Ps 104: 1)

Metrisk hänsyn har säkert varit avgörande för ändringen av följande strof:

Bewara nu Herre hwar och en
Som wil titt ord förfächta;
Förswara oss at wij eij lide meen
Bland *thet wanartiga slächte*:
(1695 ps 32: 6)

Hos Wallin:

Oss lysa skall hans nådes sken,
när vi hans ord förfäkte,
hans lära bibehålle ren
bland ett fördärvat släkte.

(Ps 176: 6)

Det förhållandet att man i flertalet fall kan förklara Wallins utmönstring av uttryckstypen *det vida hav* som innehållsligt eller metriskt betingad tyder på att man inte skall räkna med någon speciell motvilja mot konstruktionen som sådan. Detta stöds också av att ett antal uttryck av typen *det vida hav* satts in av Wallin själv vid omarbetning av äldre psalmer, vilket framgår av diskussionen kring den följande beläggsgruppen.

I B. Belägg som tillkommit vid bearbetning av psalmer skrivna före 1700

A		B		C	
antal	%	antal	%	antal	%
14	33	13	30	16	37

Det är Wallin som svarar för de flesta av de bearbetningar av äldre psalmer som görs för 1819 års psalmbok, och man kan anta att det också är Wallin som satt in flertalet av beläggen i denna grupp. Att i detalj klarlägga exakt vilka uttryck som härrör direkt från Wallin och vilka han endast övertagit från någon tidigare bearbetning skulle knappast löna den stora mödan.¹⁶ De belägg som i det följande

¹⁶ Författaruppgifterna i 1937 års psalmbok är i detta sammanhang värdelösa. Därför skulle Beckmans Försök... behöva anlitas (som också skett i fråga om enstaka belägg). Att följa a l l a

exemplifierar grupp I B tycks dock enligt uppgifter i Beckman a a kunna tillskrivas Wallin.

I flera fall står de nyinsatta uttrycken av typ *det vida hav* i strofer som bearbetats så kraftigt att de saknar större likhet med 1695 års version. Dessa fall lämnas här åsido. Däremot skall några ställen anföras där man direkt kan se vad i den äldre texten som ändrats. De rader som 1695 lyder

Thet ewiga lius går nu här in/
Och gifwer werlden ett nytt skeen:
Thet lyser oss i thenna mörka natt;
(1695 ps 125: 4)

har efter Wallins bearbetning följande utformning:

En gudomsstråle mild och ren,
han världen giver ett nytt sken
och lyser i den mörka natt
(Ps 62: 4)

I detta fall har ändringen lett till att den sist citerade raden fått ungefär den form den enligt Beckman hade i Then Svenska Psalmeboken 1567 ("Thet lyser j *then mörka natt*").¹⁷ Det är svårt att avgöra om Wallin gjort förändringen med eller utan kännedom om psalmens tidigaste lydelse. Att det är anpassning till

belägg genom de olika bearbetningar som där nämns (oftast utan angivande av textens lydelse) vore oerhört tidsödande. Därtill kommer problemen med de psalmer för vilka inte ens Beckman lyckats lösa författarfrågan.

¹⁷ Beckman a a s 199. Raden så också i Then Svenska Psalmeboken 1562 (s LVII recto; i "Fyra svenska reformationsskrifter tryckta i Stockholm år 1562" faksimil Malmö 1965). Flera psalmböcker från 1600-talet har enligt Beckman "Thet lyser för oss i thenna...".

melodin som ligger bakom stavelsereduktionen är dock klart.

Också ett par ändringar som inte kan vara föranledda av meterns krav förekommer. I det första exemplet är det en föråldrad böjningsform som fått utgå till förmån för den framförställda artikeln:

Tag an thet dyra blodh/ [- -]
Som rijkt betala kan min tijotusend pund;
(1695 ps 256: 6)

Jfr Wallins utformning (som möter redan i psalmförslagen 1814 och 1816):¹⁸

Tag an det dyra blod [- -]
som rikt betala kan *de tiotusen pund*.
(Ps 285: 3)

Orsaken till ändringen i det andra exemplet finner jag däremot hölj d i dunkel:

At jagh doch eij bortwiker
Jfrå tin rätta stijg;
(1695 ps 355: 3)

Jfr lydelsen efter Wallins ändring (dena formulering också i psalmförslaget 1816):

I D. Belägg i originalpsalmer²⁰ i 1819 års psalmbok

	A		B		C	
	antal	%	antal	%	antal	%
Wallin	24	26	54	57	16	17
Övr författare	9	27	15	45	9	27
Totalt	33	26	69	54	25	20

¹⁸ Förslag till förbättrade Kyrko-sånger (Sthlm 1814) och Förslag till Svensk Psalmbok (Sthlm 1816).

¹⁹ Det kan här som ett kuriosum nämnas att det av Wallin insatta *den rätta stig* förekommer också i ps 138: 1 (av okänd författare). Belägget i den sistnämnda psalmen återfinns också i 1695

Giv att jag ej bortwiker
ifrån *den rätta stig*,
att aldrig jag dig sviker,
du som ej sviker mig.

(Ps 425: 2)

Den ansats till upprepning som formerna *din, dig* och *du* i tre på varandra följande rader skulle innebära kan knappast anföras som troligt skäl för ett byte av *din* mot *den*.¹⁹

De belägg på attributförsedda substantiv som tillkommit vid bearbetning av 1700- och 1800-talspsalmer är få:

I C. Belägg som tillkommit vid bearbetning av 1700- och 1800-talspsalmer

A	B	C
antal	antal	antal
0	4	3

Eftersom typen *det vida hav* här saknas lämnas gruppen utan vidare kommentar.

I den sista gruppen av belägg övertagna från 1819 års psalmbok är alla de tre jämförda konstruktionerna väl företrädde:

års psalmbok. Det torde dock inte vara fråga om ett fast uttryck. Någon tendens till stereotypi i uttrycken av typ *det vida hav* märks för övrigt inte heller i Wallins originalpsalmer.

²⁰ Härmed avses endast belägg i psalmer som inte ingår 1695.

Andelen belägg av typen *det vida hav* är som synes ungefär densamma i Wallins och i de andra författarnas originalpsalmer (dit även översättningar räknats). Wallins användning av den artikellösa

konstruktionen i psalmerna kan i detta sammanhang lämpligen jämföras med motsvarande användning i hans profana diktning, som kan indelas i två grupper efter kronologin:²¹

	A		B		C	
	antal belägg	%	antal belägg	%	antal belägg	%
1. Dikter 1794—1809	22	15	101	67	27	18
2. Dikter 1810—1839	34	33	42	41	26	25

I de senare dikterna har typen *det vida hav* alltså en betydligt högre andel än i de tidigare dikterna. Detta skall förmodligen ses mot bakgrund av att Tegnér's och Geijers bruk av konstruktionen når sitt maximum mellan 1810 och 1825. Wallins psalmer, som till större delen tillkommit efter 1810, överensstämmer således i fråga om andelen belägg av typen *det vida hav* ganska väl med hans egna profana dikter från samma tid.²²

De exempel på konstruktionen *det vida hav* ur 1819 års originalpsalmer som inte härstammar från Wallin är fördelade på flera olika författare. De flesta beläggen (4 st) hos en enskild diktare möter man hos Franzén, vilket inte är förvånande med hänsyn till att ganska många psalmer är av hans hand. De fyra beläggen motsvarar 33 % av samtliga undersökta uttryck hos Franzén.²³ Exempel:

Ej förmå de svaga vänner
vaka blott en stund med dig,
(Ps 85: 3)

²¹ Varannan dikt undersökt (se Haskå 1972 s 297).

²² Typen *det vida hav* upptar 27 % om man gör beräkningarna på alla originalpsalmerna i 1819 års psalmbok.

Min vilotimma ljuder
en gång den sista gång
(Ps 452: 1)

I Geijers få psalmer i 1937 års psalmbok återfinns tre belägg på typen *det vida hav*. Vidare är Ödmann och Hedborn representerade med ett belägg vardera.

Den andra huvudgrupp av belägg på de olika artikelkonstruktionerna som jag urskiljer är den som påträffats i psalmer som finns 1937 men som saknas 1819.²⁴ De tre artikelkonstruktionerna fördelar sig däri på följande sätt:

II. Belägg som inte ingår i 1819 års psalmbok

A		B		C	
antal	%	antal	%	antal	%
39	35	44	39	30	27

Det bör observeras att typen *det vida hav* här inte upptar lägre andel än i den

²³ Materialet utgörs dock av sammanlagt endast 13 belägg.

²⁴ Av beläggen i denna grupp har ganska många övertagits oförändrade från det tilläggs-häfte som 1921 vidfogades 1819 års psalmbok:

A		B		C	
antal	%	antal	%	antal	%
21	36	18	31	20	34

grupp av belägg som övertagits från 1819 års psalmbok.

Denna andra huvudgrupp kan liksom den första indelas i undergrupper: A. belägg i originalpsalmer²⁵ tillkomna före 1900, B. belägg i originalpsalmer²⁵ tillkomna efter

1900, C. belägg i bearbetade psalmer (bearbetaren/bearbetarna namngiven/namn-givna) och D. belägg i bearbetade psalmer (bearbetaren/bearbetarna inte namngiven/namn-givna).

II A. Belägg i originalpsalmer tillkomna före 1900

	A		B		C	
	antal	%	antal	%	antal	%
I ps diktade före 1800	2		0		0	
I ps diktade 1800—1900	9	43	4	19	8	38
Totalt	11	48	4	17	8	35

Det är värt att notera att uttrycken av typ *det vida hav* upptar större del i denna grupp än i I D ovan. Om den profana poesins mönster hade följts också av psalmdiktarna borde snarare någon minskning förmärkts i grupp II A, eftersom beläggen i flertalet fall står i psalmer som tillkommit efter 1819.

Två av de 11 beläggen ovan står i C. D. af Wirséns bekanta sommarpsalm:

En vänlig grönskas rika dräkt
 har smyckat dal och ängar.
 Nu smeker vindens ljumma fläkt
de fagra örtesängar,
 [- -]
 Sin lycka och sin sommarro
de yra fåglar prisa:
 (Ps 476: 1, 2)

Det första exemplet kan jämföras med uttrycket *de rika örtesängar* i "Den blomstertid . . .".

Några ord skall ägnas Runeberg som psalmdiktare, varvid också hans bidrag

till psalmboken i Finland beaktas. I hans psalmer i 1937 års psalmbok finns ett exempel på typen *det vida hav*:

där trogna själar blomma
 som liljor i hans vård!
 Man ser *de skära kalkar*
 för Gud där öppna stå,
 (Ps 210: 1)

Runeberg bryter i sin profana diktning radikalt med den äldre traditionsmässiga användningen av typen *det vida hav*. Han är jämte Stagnelius den förste av de större 1800-talsskalderna som nästan genomgående undviker konstruktionen utan slutartikel. Däremot tycks han mena att den utan hinder kan användas i psalmerna. I hans förslag till svensk psalmbok i Finland 1857 återfinns 6 uttryck av typ *det vida hav*, vilket utgör 33 % av samtliga belägg på de tre jämförda konstruktionerna.²⁶

Artikelbruket hos ytterligare en av 1800-talets psalmdiktare skall beröras, nämligen hos Lina Sandell-Berg. I psalmen "Jag är en gäst och främling" skriver hon:

²⁵ Som originalpsalmer betraktas de psalmer för vilka endast ett svenskt författarnamn anges i psalmboken 1937.

²⁶ Materialet utgörs av sammanlagt 18 belägg.

Hur jordens blommor dofta
av friskhet och behag,
och hur dess fåglar sjunga
den sköna sommarkdag,

(Ps 579: 3)

De relativt få psalmerna av Lina Sandell i psalmboken 1937 kan inte ge någon klar bild av hur hon använder typen *det vida hav* i sin diktning. I kompletterande syfte har jag därför gått igenom vissa delar av hennes Samlade sånger I—III (Sthlm 1882—92).²⁷ Det visar sig att konstruktionerna *det vida hav*, *det höga trädet* och *gamle mannen* upptar 36 resp 41 och 23 % i de undersökta sångerna. Typen *det vida hav* har alltså en för tiden stor andel (se de jämförande siffror som presenterats tidigare i denna artikel).

Man kan ställa frågan om typen *det vida hav* generellt har en betydande plats i den äldre andliga sång som existerat vid sidan av kyrkopsalmen. Eftersom Lina Sandell uppges vara herrnhutiskt influerad,²⁸ har jag undersökt artikelbruket i ett antal sådana sånger som kan tänkas ha varit mönsterbildande för henne. Herrnhutar- nas sångbok Samling af äldre och nyare andeliga sånger och werser (Sthlm 1806) har blivit genomgången²⁹ och likaså 1700-talssångböckerna Sions sånger (första samlingen Sthlm 1743, andra samlingen Sthlm 1745)³⁰ och Sions nya sånger (Khvn

²⁷ Var tredje dikt i del I och III har undersökts.

²⁸ Se t ex Lövgren "Lina Sandell. Hennes liv och sångdiktning" (Hfors 1965) s 14, 30, 72.

²⁹ Varannan av de 894 sångerna har undersökts. De sånger som ev övertagits från Sions sånger och Sions nya sånger har inte uteslutits. De torde inte kunna spela någon roll i den stora mängden sånger.

³⁰ Varannan av de 220 sångerna har undersökts.

1778)³¹. Dessutom har de fyra första häftena av Andeliga sånger samlade och utgifne af Oscar Ahnfelt (1—3 Upsala 1850—53, 4 Sthlm 1855) undersökts.³²

De två äldsta av dessa arbeten skiljer sig inte mycket åt vad förekomsten av typen *det vida hav* beträffar. Den upptar i Sions sånger 25 % och i Sions nya sånger 28 %. Den senare samlingen består av två delar, av vilka den ena (och större) uppges vara diktad av A. C. Rutström och den andra av diverse författare.³³ I de sånger som skall ha Rutström till upphovsman upptar typen *det vida hav* endast 24 %. Dessa procentsiffror kan jämföras dels med de 69 % som konstruktionen upptar i den samtidigt gällande kyrkopsalmboken och dels med de tal man finner gälla för några 1700-talsdiktares profana produktion: Creutz 37 %, Gyllenborg 33 %, Bellman 28 %, Kellgren 32 %, Leopold 31 %. Om typen *det vida hav* således inte är särskilt vanlig i de undersökta sångböckerna så är typen

³¹ Varannan av de 157 sångerna har undersökts. — Denna sångsamling såväl som Sions sånger utkom i ständigt nya upplagor under hela 1800-talet och in på 1900-talet och kom därmed att bli samtida i praktiskt bruk med både 1695 och 1819 års psalmböcker.

³² I det fjärde häftet har Lina Sandell enligt Lövgren: Våra psalm- och sångdiktare 2 (Sthlm 1937) s 380 bidragit med en översättning. Hennes egentliga medverkan i Ahnfelts sånger börjar dock först med det femte häftet.

³³ Om författarna till Sions nya sånger se också Oscar Lövgren: Psalm- och sånglexikon (Sthlm 1964). Uppgiften i detta arbete att en indelning i Rutströms sånger och i andra författares sånger skett först i tredje upplagan tycks vara inkorrekt. I första upplagan tillskrivs nämligen Rutström 110 sånger, medan de återstående 47 uppges vara Någre utvalda Sånger af flere författade.

gamle mannen desto mer frekvent. Den utgör nämligen 56 % av de jämförda artikelkonstruktionerna i Sions sånger och 47 % i Sions nya sånger. Häri avviker den andliga sången markant från kyrkopsalmen (jfr psalmboken 1695 där typen *gamle mannen* utgör 16 %, Wallins originalpsalmer där den utgör 17 % och psalmboken 1937 där den utgör 26 %). Några exempel på denna konstruktion:

Wår egen rättfärdighet ligger här neder,
At *sargade Lammet* behåller sin heder.

(Sions sånger 2 nr 39: 5)

Lif i *döda benen* värke.
Torra grenen näring sänd.
Blås up trones lilla gnista.
Styrk nu *späda plantans* lif.

(Sions sånger 2 nr 73: 2)

Ty *helga orden* måste sannas,
Den själ som syndar säkert dör.

(Sions nya sånger nr 7: 5)

Mitt hemwist är hos Gud och *milde frälsaren*,
Helt wiss jag derpå är, ej fela mine tankar,
At jag och har et hem i *höga himmelen*.

(Sions nya sånger nr 43: 3)

Kanske skall man se den rikliga användningen av typen *gamle mannen* som ett utslag av en strävan att ge sångerna en innerlig, förtrolig och kanske i viss mån talspråksanknuten ton.³⁴

³⁴ Det ter sig ogörligt att ge en objektiv karakteristik av det stilvärde man skall tillmäta såväl denna konstruktion som typen *det vida hav*. Försök till viss karakterisering kan dock göras. I en viktig grupp av uttryck av typ *gamle mannen* kan konstruktionen anses vara stilistiskt helt neutral, nämligen i sådana som *första (förra, sista) gången, vänstra sidan och svenska folket*. I andra fall används konstruktionen i egen-

Vad som ovan sagts om Sions sånger och Sions nya sånger gäller i stor utsträckning också Samling af äldre och nyare andeliga sånger och werser. Dock upptar typen *det vida hav* här endast 16 %, medan typen *gamle mannen* upptar 53 %.

Med hänsyn till förekomsten av typen *det vida hav* i Sions sånger, Sions nya sånger och Samling af . . . kan det knappast göras troligt att dessa sångböcker inspirerat Lina Sandell till hennes ymniga bruk av konstruktionen utan slutartikel. Förutom de procentuella skillnader som ovan påvisats kan man anföra andra olikheter. Medan man tex i de äldre sångböckerna kan läsa tiotals psalmer utan att möta ett enda belägg av typen *det vida hav* (speciellt gäller detta Samling af . . .), behöver man oftast inte studera många av Lina Sandells sånger förrän något exempel påträffas. Detta kan beläggas genom att man anger hur många uttryck av typen *det vida hav* som genomsnittligt förekommer på 1000 ord av texten.³⁵ I Sions nya sånger återfinns 0,8 belägg per 1000 ord, medan antalet i Lina Sandells Samlade sånger I är mer än dubbelt så högt (1,7).³⁶ (I psalmboken 1695 är mot-

namnsliknande förbindelser som *lilla gossen*, eller i uttryck som betecknar klädesplagg, kroppsdelar o d. Man skulle i dessa senare fall kunna räkna med en förtrohetsskapande effekt. (Jfr Haskå 1972 kap IV, särskilt s 209 ff samt inledningen s 24 f.)

³⁵ Om tillvägagångssättet vid ordräkning se Haskå 1972 s 53 noten. I samma arbete presenteras också en översikt över antalet belägg av typen *det vida hav* per 1000 ord i svensk poesi från 1500 till ca 1940 (diagram 4 s 51).

³⁶ Den procentuella andelen för typen *det vida hav* är ganska lik i båda arbetena: 28 % i Sions nya sånger och 32 i Samlade sånger I.

svarande siffra 1,5 och i Wallins psalmer³⁷ 0,9.)

Vidare menar jag att en stilistisk skillnad föreligger. Även relativt få exempel kan måhända ge en föreställning om denna olikhet:

At han, som mångt sår
af syndare får,
Är then, som med tröst
Förbinder och helar
The sårada bröst;

(Sions sånger 2 nr 63: 4)

Then röda swett och dyra blod
För synden af tig strömde.

(Sions sånger 2 nr 83: 7)

Dem, som här wäld månd' lida,
Du skaffar dom och rätt:
Wäl dem som dig förbida!
Det är *det rätta sätt.*

(Sions nya sånger nr 119: 7)

Min själ *den samma förmån* gif!
Lät mina kärleks-tårar tala
Om din gemenskap, o mitt lif!

(Samling af . . . nr 130: 3)

Du knöt, o Gud, *det första band,*
Du ståndet stiftat har,
Och sammanwiget med egen hand
Det första gifta par.

(Samling af . . . nr 728)

Männe ungdom och vår icke passa för Gud,
[- -]
Männe hellre *de tunga, de klagande ljud*
I den kalla, den vissnande höst?

(LS Saml sånger I s 25)

³⁷ Härmed avses samtliga Wallins originalpsalmer i 1819 års psalmbok, alltså inte endast de som ingår även 1937,

Visa väg, visa väg
I den spårlösa sand,
[- -]

Säg det åter midt i bruset af *de vilda vågors*
svall,

Att densamme, som du varit, du för evigt
blifva skall!

(LS Saml sånger I s 84)

Genom brusande våg,
I den stjernlösa natt,
Visa väg [- -]

(LS Saml sånger III s 128 f)

Uttrycken av typen *det vida hav* i Lina Sandells sånger har i stor utsträckning en mycket mera "romantisk"³⁸ karaktär än uttrycken i de äldre sångerna.³⁹ (I detta avseende kan Wallin-psalm och äldre kyrkopsalm jämföras med den äldre andliga sången.) Det är därför inte helt obefogat att räkna med en påverkan från profan romantisk och efterromantisk diktning på Lina Sandells artikelbruk. Detta antagande kan möjligen indirekt styrkas med vissa uppgifter i hennes anteckningar från ungdomstiden (i handskrift i Lunds universitetsbibliotek). Där uppehåller hon sig visserligen i första hand vid olika religiösa uppbyggelseskrifter, men hon säger sig också ha läst Geijers Minnen, Stagnelius Martyrerna, vilken hon mycket tjusats

³⁸ Någon strikt definition av detta begrepp kan svårligen presteras. (Jfr not 34.) Främst har uttryck som förknippas med litterärt sett romantisk diktning som *det vida (blåa, djupa) hav, den strömmande älva, den mörka natt, den blida vår* förts hit. Somliga sådana uttryck närmar sig måhända ibland för våra öron det kvasipoe-tiska. Romantisk används dock inte här i någon nedsättande betydelse.

³⁹ Stilskillnader kan givetvis konstateras också på en stor mängd andra och mera avgörande punkter.

av, och Biografiskt lexikon, där hon speciellt fängslats av Lidners biografi. Jag finner det med stöd härav rimligt att anta att hon också kände till annan svensk profan romantisk diktning, som t ex Geijers och Tegnér's. (Att hon var bekant med Wallins diktning, åtminstone hans psalmdiktning, är ju självklart. Fadern var trots sina sympatier för herrnhutarna präst i svenska kyrkan.) Vidare kan hon ha funnit en förebild för bruket av typen *det vida hav* i folkvisan. Oscar Lövgren framhåller i sin bok om Lina Sandell att hon tyckte om enkla folkvisemelodier. Om hon kände till melodierna bör hon väl också ha varit bekant med texten. Direkt påverkan av en folkvisetext uppger sig dock Lövgren bara ha funnit i ett fall (s 54 a a).

Särarten i Lina Sandells användning av typen *det vida hav* belyses också av en jämförelse med artikelbruket i Ahnfeldts sånger (häfte 1—4). Konstruktionen med utelämnad slutartikel har där inte någon speciellt betydande plats (den utgör 20 % av beläggen på de tre jämförda konstruktionerna). Någon romantisk karaktär hos uttrycken kan man knappast förmärka.

Av de Lina Sandell-psalmer som tagits in i psalmboken 1937 uppges tre vara bearbetade av icke namngiven person.⁴⁰ En är den bekanta "Blott en dag...", vars slutrader i psalmboken lyder:

Hjälp mig, Herre, att vad helst mig händer,
taga av din trogna fadershand
blott en dag, ett ögonblick i sänder,
tills jag nått *det goda land*.

(Ps 355: 3)

⁴⁰ Dessa bearbetningar ingår i den grupp II D som presenteras längre fram i artikeln. Av dispositionsskäl kommenteras de bearbetade Sandell-psalmerna redan här.

I Korsblomman 1866 (tr 1865), där originalpsalmen publicerats, har raderna följande utformning:

Eh vad mig under året händer,
Lär mig att taga af Din hand
En dag, ett ögonblick i sänder,
Tills snart jag nått ditt goda land [⁴¹]

(s 192)

Här har alltså ett belägg av typen *det vida hav* tillkommit genom att någon bearbetare bytt ett possessivt pronomen mot bestämd artikel (jfr ovan om Wallins ändringar). Det kan som ett kuriosum nämnas att jag träffat på uttrycket *det goda land* i en sång som ingår i Lina Sandells Samlade sånger.⁴²

Och en gång vid Jordans rand,
Ja, ock på den andra strand,
När du nått *det goda land*,
Sjung, sjung hans pris!

(III s 295)

Fenomenet att nya uttryck av typen *det vida hav* läggs till av Sandell-psalmernas bearbetare möter också i en annan psalm:

Var själv deras starkhet, med kraft dem bekläd
och lär dem att manligen strida,
att utså i hoppet *den himmelska säd* [⁴³]

(Ps 246: 4)

Vid första publiceringen (i Missions-Tidning 1870 nr 1) lyder den sist citerade raden:

⁴¹ I Samlade sånger I (1882) lyder raden "Tills jag nått ditt goda land" (s 133).

⁴² Samma uttryck finns också i Wallins psalm "Vaka, själ och bed" (ps 345) i raderna "Se *det goda land*" och "Sök *det goda land*" (vers 9).

⁴³ Denna utformning har psalmen redan då den ingår bland 1921 års tilläggspsalmer.

Att utså i hoppet din himmelska säd, [44]

Man kan ställa frågan om dessa ändringar som gjort bearbetningarna mera "sandellska" än originalen skett i medveten kunskap om ett vanligt uttryckssätt i Lina Sandells sånger eller om de avspeglar bearbetarens eget stilideal. Det sistnämnda antagandet förefaller onekligen rimligast.⁴⁵

De belägg som står i originalpsalmer diktade efter 1900 fördelar sig på följande sätt: (spalten t.h. II B. etc.)

	A		B		C	
	antal	%	antal	%	antal	%
Original (utom översättningar)	3		3		1	
Översättningar	5		1		1	
Totalt	8	(57) ⁴⁸	4	(29)	2	(14)

Av exemplen med utelämnad slutartikel återfinns ett i Eklunds kända psalm "Fädernas kyrka":

Allt fick sin vigning i kyrkans famn:
 Brudgummens löfte till bruden,
 hemmet, de nyföddas kristna namn,
 kämparnas färd till *den sista hamn*,
 (Ps 169: 2)

Som framgår av uppställningen ovan är exempel av typen *det vida hav* vanligare i Eklunds översättningar än i hans andra psalmer. Man kan då våga gissningen att

⁴⁴ I Samlade sånger II (1885) har raden samma lydelse (s 135).

⁴⁵ I J. A. Eklunds psalmförslag 1934 ingår den senast citerade Sandell-psalmen (= 246 i 1937 års psalmbok). Den har samma utformning 1934 som 1937. Psalmen "Blott en dag..." saknas i Eklunds psalmförslag.

II B. Belägg i originalpsalmer⁴⁶ tillkomna 1900—

A		B		C	
antal	%	antal	%	antal	%
14	38	15	41	8	22

Som synes når typen *det vida hav* här ett för tiden mycket högt värde.

Några enskilda författares artikelbruk skall närmare studeras. Den kvantitativt mest betydande 1900-talspsalmdiktaren är J. A. Eklund. Han är ensam författare till 22 psalmer,⁴⁷ och han har dessutom bearbetat ett antal psalmer. I originalpsalmerna har de tre jämförda konstruktionerna följande proportioner:

de tyska originalens artikelkonstruktion i något fall influerat Eklund att utesluta substantivartikeln. För att i någon mån få en uppfattning om hypotesens giltighet har jag försökt finna ursprungstexten till några av de psalmer Eklund översatt. Två belägg av typen *det vida hav* står i psalmer med originaltext av Paul Gerhardt. Det ena lyder hos Eklund:

Vem skickar vår och skördetid?
 Vem håller i sin hand
den ädla, dyra, gyllne frid
 för hem och fosterland?
 (Ps 523: 4)

⁴⁶ Jfr not 25.

⁴⁷ Häri inräknas också översättningar.

⁴⁸ Parentes har satts kring procenttal uträknade på färre än 20 belägg totalt.

Motsvarande strof hos Gerhardt:

Wer gibt uns Leben und Geblüt?
wer hält mit seiner Hand
Den güldnen, edlen, werthen Fried
in unserm Vaterland?
(Geistliche Lieder (Stuttgart 1843)
s 142)

Den tyska konstruktionen ger i detta fall förklaringen till Eklunds val av artikel-löst substantiv.

Det andra belägget däremot får betraktas som en genuin Eklund-konstruktion:

Om sig bekymmer hopa,
han ger *de rätta råd*.
Han lär mig A b b a ropa
i barnskapets nåd.
(Ps 323: 4)

Jfr Gerhardt:

Gibt Segen und Gedeihen
dem, was er in mir schafft,
hilft mir das Abba schreien
aus aller meiner Kraft.
(Geistliche Lieder s 110)

Också i en översättning av en psalm av E. M. Arndt har Eklund använt typen *det vida hav* utan att det finns någon motsvarighet i det tyska originalet:

du sanna sol på himlens fäste,
bland ljus *det enda klara ljus*,
du sanning utan svek och sken,
Guds Ord, Guds avbild skär och ren!
(Ps 378: 3)

Jfr Arndt:

Du aller Sonnen hellste Sonne,
Du aller Lichter reinstes Licht,
Du aller Scheine schönster Schein,
Du Wort des Vaters klar und rein.
(Gedichte III (Leipzig) s 52)

Det faktum att Eklund funnit typen *det vida hav* lämplig i sin diktning är knappast förvånande mot bakgrund av uppgifter om hans intresse för medeltid och stormaktstid.⁴⁹ Han anges också vara influerad av samtida diktare,⁵⁰ och idé-mässig påverkan från Geijer har påvisats i Hammars avhandling "Personlighet och samfund. J. A. Eklund och hans tillflöden" (Sthlm 1971).

En annan psalmdiktare som i fråga om användning av typen *det vida hav* följer den äldre traditionen är Samuel Gabrielson. I två av hans tre bidrag till psalmboken 1937 finner man exempel på konstruktionen utan slutartikel:

O Gud, för *de trogna martyrer*
dig lovar din heliga kyrka.
(Ps 150: 1)

I nya tidens morgonväkt
din kyrka för *den unga släkt*
din nåd förkunna skall.
(Ps 177: 1)

I en bok med titeln "Svenska psalmbokens förnyelse. Några rättframma tankar och oförgripliga bidrag framställda till övervägande vid allmänna prästmötet i Västerås 1937" (Sthlm 1937) kritiserar Gabrielsson skarpt 1937 års psalmbok. Han presenterar också ett psalmförslag, som huvudsakligen omfattar hans egna psalmer (alla utom en tillkomna 1929—37). Också i dessa psalmer, som inte inkluderar de tre som tagits in i 1937 års psalmbok, kan man finna belägg på typen *det vida hav*. Jag

⁴⁹ Arvastson: Den svenska psalmen (Sthlm 1963) s 191.

⁵⁰ Arvastson: a a s 190. — Jfr Karlfeldt med stor andel belägg av typen *det vida hav*.

har noterat 7 stycken och därtill ett som har övertagits vid omarbetning av en Eklund-psalm. Det kan inom parentes nämnas att konstruktionen utan slutartikel finns i Gabrielssons psalmförslag också i psalmer av Nils Bolander (1 belägg), Elis Erlandsson (1), N. S. Rönnegård (2) och August Berglund (1).

I psalmen "En dalande dag, en flyktig stund" som översatts från norskan av O. R. Hallberg och C. O. Mannström, återfinns två belägg av typen *det vida hav*. Det ena

jag skådar mitt hemlands stränder
och griper med utsäglig fröjd
de genomborrade händer.

(Ps 575: 6)

är kalkerat på J. Johnsons original:

saa kysser jeg med usigelig fryd
de naglemerkede hænder.

(Den hellige ild (Kristiania 1917)
s 239)

Det andra får tillskrivas de svenska översättarna:

II C. Belägg i bearbetade psalmer

(bearbetaren/bearbetarna namngiven/namngivna)

	A		B		C	
	antal	%	antal	%	antal	%
I ps vars första sv version tillkommit före 1900	2		4		3	
I ps vars första sv version tillkommit 1900—	3		3		0	
Totalt	5	(33)	7	(47)	3	(20)

När det gäller de psalmer som uppges vara bearbetade, är svårigheterna att avgöra vem beläggen av typ *det vida hav* egentligen skall tillskrivas stora, eftersom

Väl ingen i världen, trång och låg,
har skymtat *de strålande salar,*

(Ps 575: 4)

Jfr Johnson:

Vel intet øie fra jordens egn
har skimtet dets [dvs fadershusets]
skinnende sale,

(Den hellige ild s 238)

I svenskan har här genitivpronomenet *dess* inte kunnat användas, eftersom det skulle syfta på *världen* i stället för det avsedda *fadershuset*.

Andra 1900-talsförfattare än de hittills nämnda som uppvisar "originaluttryck" av typen *det vida hav* i 1937 års psalmbok är Olof Bergqvist och Natanael Beskow, som svarar för ett belägg vardera.

I den första av de två beläggsgrupperna hämtade ur bearbetade psalmer har de tre jämförda konstruktionerna dessa proportioner:

i flera fall mer än en bearbetare anges. Det är dessutom i alla de förekommande fallen fråga om översättningar. Jag anser att en utredning av förhållandena i detalj

knappast skulle löna mödan. Det har dock enkelt låtit sig konstatera att J. A. Eklund är upphovsman till ett uttryck av typen *det vida hav* (ps 576: 6), som sedan fått kvarstå vid en omarbetning av Elof Åkeson. Vidare har ytterligare ett par belägg kunnat föras till ursprungskällan. Det uttryck av typen *det vida hav* som återfinns i en Eklund-bearbetning

Vad skadar mig *den bittra död*?
(Ps 79: 8)

kan tillskrivas C. D. af Wirsén. Raden är nämligen direkt övertagen från dennes version av psalmen sådan den föreligger i Förslag till psalmbok (Sthlm 1889).

I psalmen "Stilla natt . . ." lyder två rader i andra strofen:

II D. Belägg i bearbetade psalmer

(bearbetaren/bearbetarna inte namngiven/namngivna)

	A		B		C	
	antal	%	antal	%	antal	%
I ps vars första sv version tillkommit före 1900	8	33	7	29	9	38
I ps vars första sv version tillkommit 1900—	1	(7)	11	(79)	2	(14)
Totalt	9	24	18	47	11	29

Även om det här lika lite som för grupp II C varit möjligt att i detalj bestämma vem som skall tillskrivas uttrycken av typ *det vida hav*, ger dock deras tämligen stora andel en fingervisning om att bearbetarna inte direkt varit motståndare till konstruktionen utan slutartikel. Revisionen har säkerligen skett inom någon psalmkommitté (de flesta beläggen i gruppen ovan står i psalmer som anges ha bearbe-

Änglars här slår sin rund
kring *de vaktande herdars* hjord,
(Ps 52: 2)

Uttrycket *de vaktande herdars* kan tillskrivas Mannström, som dock har *vakande* i stället för *vaktande*. Artikellösheten hos substantivet har inte valts på grund av anslutning till det tyska originalet, som på motsvarande ställe lyder:

Hirten erst
kundgemacht,
durch der Engel Halleluja,
(citerad efter Lövgren Våra psalm-
och sångdiktare 2 s 147)

Beläggen i de psalmer i psalmboken 1937 som anges vara bearbetade utan att för den skull bearbetaren namnges fördelar sig på följande sätt:

tats 1936—37 och i något fall har omarbetningen skett 1911; i ett fåtal fall saknas årtalsuppgift).

Några enstaka uttryck av typen *det vida hav* i grupp II D vars ursprung kunnat fastställas skall anföras:

de osedda dagar
vi möta med tröst,
(Ps 304: 1)

Dessa rader återfinns i Rosenius psalm sådan den utformats i Ahnfeldts sånger 1851.

*De fagra blommors myckenhet
med större prakt och härlighet
än Salomos dig gläder.*

(Ps 475: 2)

lyder i sin första svenska version, en översättning från tyskan av von Düben:

*The täcka blommors menighet
J större pracht och härlighet
Än Salomo upträder.*

(Uthwalde Andelige Sångar
(Sthlm 1725) nr 229: 2)

Vid två följande bearbetningar av psalmen har konstruktionstypen *det vida hav* inte rensats ut.

I psalm 595 lyder andra strofen:

*Men på de vida vatten,
var finner jag dock väg?
Bland blinda skär
var vägen är
i storm och mörka natten
till hemmet, Herre, säg.
Ack, på de vida vatten
var finner jag dock väg?*

De båda uttrycken med artikellöst substantiv återfinns redan i den version av psalmen som meddelas i Ahnfeldts sånger (häfte 5, 1859).

Det enda belägg av typen *det vida hav* som står i en bearbetad 1900-talspsalm

*O Jesu Krist, vår hjälp i nöd,
du känner bäst den bittra död,*

(Ps 573: 3)

står i en psalm som översatts från danskan av A. E. Friedlander, och som sedan om-

arbetats dels av Beskow och dels av icke namngiven person. Eftersom texten hos Grundtvig lyder

*O Jesus, Herre, Broder sød!
Du kjender bedst den bitre Død,
Du har den overvundet;*

(Salmer og aandelige Sange IV
(Khvn 1875) nr 276)

ligger det närmast till hands att tillskriva Friedlander uttrycket *den bittra död*.

Det har således inte i något av de undersökta fallen visat sig vara den icke namngivne bearbetaren som svarat för uttryck av typen *det vida hav*.

Följande sammanställning av uppgifter ur tabellerna II B, II C och II D visar vilka proportioner som råder mellan de tre undersökta artikelkonstruktionerna i alla psalmer vars första svenska version tillkommit efter 1900.

A		B		C	
antal	%	antal	%	antal	%
belägg		belägg		belägg	
18	32	29	51	10	18

Den hittills presenterade översikten över användningen av typen *det vida hav* i psalmboken 1937 kan kort sammanfattas på följande sätt. 1. Den största procentuella andelen har som väntat typen *det vida hav* av de belägg som återfinns redan i 1695 års psalmbok (den utgör drygt hälften av alla undersökta uttryck). 2. Wallin använder typen *det vida hav* i sina originalpsalmer ungefär i samma utsträckning som flera samtida profana diktare, dvs den upptar ca 1/4 av de jämförda konstruktionerna. När Wallin bearbetar äldre psal-

mer rensar han ut vissa uttryck utan slutartikel men sätter å andra sidan till nya. 3. Originalpsalmer från tiden 1819—1900 uppvisar inget brott med den äldre artikeltraditionen, utan i stället är det fråga om en ökad användning av typen *det vida hav* procentuellt sett. 4. 1900-talspsalmen visar en andel på ca 1/3 för konstruktionen utan slutartikel och dokumenterar sig därigenom som betydligt mera konservativ i sitt språkliga uttryckssätt än samtida profan diktning. Man kan anta att de psalmdiktare som under det sena 1800-talet och under 1900-talet använt typen *det vida hav* uppfattat den som värdig och passande, eftersom den har gammal hävd i genren. Samma bedömning kan givetvis också de ha gjort som under senare tid bearbetat äldre psalmer. Men därtill kommer de svårigheter som det metriska och det rimtekniska innebär när det gäller att ändra ett uttryck av typen *det vida hav*, speciellt om man vill ersätta det med den normala artikelkonstruktionen *det höga trädet*.

Uttrycken av typen *det vida hav* står i psalmboken 1937 till inte mindre än 76 % med substantivet som rimord. Ytterligare något exempel utöver de många som finns i den tidigare framställningen kan anföras:

Jag rädes ingen nöd
och ej *den bråda död*,
(Ps 446: 4)

Rimordet måste här utgöras av (eller sluta på) en betonad stavelse, varför man inte utan en mera genomgripande förändring av en eller flera rader kan utmönstra uttrycket utan slutartikel.

De fall där hela substantivuttrycket står inne i en versrad som i följande exempel

Som *den unga björk* i skogen
växer frisk i sommarregn,
(Ps 525: 4)

låter sig inte heller enkelt förändras. Om substantivet ges formen *björken* spolieras den trokeiska metern. Inte heller kan man göra ett utbyte mot *en ung björk*, eftersom också i detta fall meterns schema åsidosätts. Den metriskt tillfredsställande lösningen *din unga björk* är här otänkbar av innehållsliga skäl liksom i många andra fall. (Jfr dock ovan om ändringarna i två Lina Sandell-psalmer och om psalmer som bearbetats av Wallin.)

De ovan skisserade verstekniska problem som är förknippade med moderniseringen av ett numera föråldrat uttryckssätt kommer givetvis att möta dem som en gång eventuellt skall revidera 1937 års psalmbok.⁵¹ Det största problemet kommer väl dock att gälla avvägningen mellan önskan att ge psalmerna en tidsenlig form och önskan att bibehålla kända och älskade formuleringar. När det gäller typen *det vida hav* kan man hävda att den knappast bidrar till att göra psalmtexten svårförståelig och alltså av den anledningen till varje pris måste rensas ut. En utmönstring skulle väl därför främst grundas på stilistiska ståndpunktstaganden (jfr vidare i det följande).

⁵¹ Den psalmkommitté som tillsattes 1969 har endast till uppgift att utarbeta ett tilläggshäfte till 1937 års psalmbok. Något beslut om eventuell revision av vår nuvarande psalmbok föreligger alltså inte ännu.

II

En blick på den produktion av psalm och andlig visa som härrör från tiden efter 1937 kan vara befogad för att man skall få en uppfattning om huruvida typen *det vida hav* alltså är en levande konstruktion i genren. De nya psalmer och sånger som tillkommit dels genom Hymnologiska institutets verksamhet och dels genom 1969 års psalmkommittés arbete ger inte en helt entydig bild av uttryckstypens ställning i modern andlig diktning.

Tre tryckta arbeten har undersökts, nämligen Kyrkovisor för barn (Sthlm 1960), "17 psalmer med koraler från Hymnologiska Institutet" (Sthlm 1965) och "71 psalmer och visor. Försökshäfte utgivet av 1969 års psalmbokskommitté" (Sthlm 1971).

I Kyrkovisor för barn ingår en del äldre psalmer och sånger, men huvuddelen av innehållet är nyskriven. Speciellt väl representerade är författarna Anders Frostenson och Britt G. Hallqvist. Två belägg av typen *det vida hav* ingår i denna sångbok. Det ena återfinns i en medeltida hymn men har trots det ett visst bevisvärde i detta sammanhang såtillvida som man inte ansett sig böra mönstra ut det. Det andra står i en sång av Frostenson:

Är Guds kärlek såsom stjärnan,
som på himmelen är satt?
Ja, Guds kärlek är som stjärnan,
leder i *den mörka natt*.

(s 6 f)

Mot dessa två belägg av typen *det vida hav* står 8 av typen *det höga trädet* och 11 av typen *gamle mannen*. Kanske de många exemplen på den sistnämnda kon-

struktionen skall ses som ett utslag av en strävan att ge visorna för barn en innerlig, enkel och vardagsnära ton (jfr ovan om Sions sånger).

I "17 psalmer" möter man ett belägg med utelämnad slutartikel (de övriga konstruktionstyperna är inte representerade):

Det helga bröd på altarbordet vilar
som Jesus själv en gång i Betlehem.

(s 12)

Psalmen är författad redan 1935 av Elis Erlandsson (jfr ovan om S. Gabrielssons psalmförslag).⁵² Den ingår också i "71 psalmer och visor", där uttryck av typen *det vida hav* i övrigt saknas. De flesta texterna i "71 psalmer..." är författade av Frostenson, men också Olov Hartman och Britt G. Hallqvist har lämnat ganska många bidrag. (Om Hartman se vidare nedan.)

Förutom de nämnda tryckta arbetena har jag haft tillfälle att undersöka opublicerade psalmtexter från Hymnologiska institutet.⁵³ Dessa texter är från 1960—65 och 1968—69.⁵⁴ Sammanlagt två exempel på konstruktionen utan slutartikel finns häri:

"Se bindlarna vari han låg
inlindad till *den tredje dag*"

(nr 15)

(Psalmen anges vara översatt från tyskan. Man tycker sig ana rimparet *lag-Tag* i originalet.)

⁵² Belägget av typen *det vida hav* i "17 psalmer" är ett annat än det i Gabrielssons psalmförslag.

⁵³ De psalmer som ingår i de tidigare behandlade tryckta arbetena förbigår jag här.

⁵⁴ Texterna har ställts till mitt förfogande genom fru Mary Larssons försorg.

Den långa natt så snabbt förgår.
En liten tid, och Jesus står
vid graven där vårt stoft sänkts ner.
(nr 74)

Jag har också fått tillgång till ett arbetshäfte där alla de psalmer samlats som 1969 års psalmkommitté preliminärt godkänt för ett tilläggshäfte till 1937 års psalmbok.⁵⁵ I detta häfte finns 4 uttryck av typen *det vida hav*.⁵⁶ Ett är det som finns både i "17 psalmer" och i "71 psalmer..." (citerat ovan). Ett står i en fråna frikyrkan övertagen psalm "Gå Sion din Konung att möta". Författare är E. Nyström (1893):

Han kommer att ett offer bringa
För dig på *den blodiga stam*,
Att dö för vårt syndiga släkte
Och bringa rättfärdighet fram.
(nr 431)

Det tredje lyder:

Han som på kullens krön
svärtad av skymningen
samlar *den tysta hjord*:
Skuggornas herde.
(nr 512)

Det fjärde ingår i en miljöpsalm författad av Olov Hartman:

Gud skapade *de klara vatten*
och tände liv med deras syre
och vindar blåste över havet.
(nr 301)

I en tryckt version av psalmen (i O. Hartman, B. Hallin: Miljövesper, mäsä och meditation. Sthlm 1971) står *de klara vattnen* (ur metrisk och rimteknisk synpunkt är det likgiltigt om den bestämda artikeln sätts ut eller inte). I brev meddelar dr Hartman att formen *vatten* troligen är ett tryckfel, som råkat stå kvar i psalmkommitténs arbetshäfte. Dr Hartman säger sig också personligen ogilla formuleringar av typen *det vida hav*. Han fortsätter: "De förefaller mig arkaiserande, ett stilmedel avsett att dels ge någon sorts lyrisk ton åt en strof, dels skänka den andaktskaraktär. I bakgrunden gammalt bibelspråk. Jag upplever detta stilmedel som pastisch. Psalmspråket bör undvika konster och krusiduller, det bör vara rakt och naturligt."

De belägg på typen *det vida hav* jag funnit i modern psalm och andlig visa är visserligen få, men de visar åtminstone att typen inte är helt död i genren. Det är inte alldeles obefogat att dra en parallell mellan dessa sena utlöpare av äldre poetiskt språk och dem man finner i en speciell genre av modern profan poesi, nämligen visan.⁵⁷ Där kan man också i våra dagar finna enstaka belägg på typen *det vida hav*, vilket säkert skall ses mot bakgrund av konstruktionens ymniga förekomst i medeltidsballad, i skillingtryck, i romantisk och efterromantisk poesi. I och med att modern andlig dikt till sin karaktär mycket påminner om visan skulle man kunna säga att två artikeltraditioner smält samman så att både balladens och psalmens bruk av typen *det vida hav* i våra dagar spåras i visdiktningen, den andliga och den profana.

⁵⁵ Docent Esbjörn Belfrage har gjort det möjligt för mig att få ta del av dessa psalmer.

⁵⁶ Texterna har inte fått någon definitiv form. Det är därför inte uteslutet att ytterligare ändringar utöver dem som redan gjorts kommer att göras.

⁵⁷ Se vidare härom Haskå 1972 exkurs 4.

Å andra sidan kan man inte bortse från de tecken som tyder på att konstruktionen utan slutartikel medvetet undviks i modern psalm och andlig visa. Att den praktiskt taget saknas helt i psalmkommitténs försökshäfte "71 psalmer och visor" är ett sådant tecken. Att flera medlemmar av psalmkommittén förhåller sig mer eller mindre negativa till typen *det vida hav* är ett annat tecken.⁵⁸ Man kan alltså knappast räkna med att denna konstruk-

tion kommer att vara representerad utom möjligen i undantagsfall i den slutliga versionen av det tilläggshäfte som så småningom skall fogas till 1937 års psalmbok. Så länge vår nuvarande psalmbok används kommer dock typen *det vida hav* att i psalmen få stå som exempel på ett ålderdomligt poetiskt uttryckssätt i levande bruk.⁵⁹

Inger Haskå

⁵⁸ Om Hartman se ovan. Anders Frostenson meddelar i brev att typen *det vida hav* förefaller honom nästan otänkbar i nutida språk (jfr dock formuleringen *den mörka natt* ur Kyrkvisor för barn). Docent Belfrage säger sig i princip vara motståndare till konstruktionen utan slutartikel, när den bär prägeln av från äldre psalmspråk övertagen formel, men menar att man måste ta hänsyn till psalmen eller visan som helhet. I miljöpsalmen som börjar "Gud

skapade *de klara vatten*" kan det artikellösa substantivet enligt Belfrage vara estetiskt motiverat.

⁵⁹ Jag tackar alla dem som på ett eller annat sätt hjälpt mig under arbetet med denna undersökning. Speciellt vill jag nämna docent Esbjörn Belfrage som har varit min rådgivare när det gällt psalmproduktionen efter 1937, och docent Folke Bohlin vars konstruktiva kritik inspirerat till försök till förbättringar på ett flertal punkter.